

Diaspory

Tekst z kursu internetowego „Rändekool”

maailmakool.ee/randekool

Mari-Liis Jakobson

Do tej pory omawialiśmy zjawisko migracji z perspektywy kraju przeznaczenia lub osób migrujących. Tymczasem migracja ma też duże znaczenie dla wielu krajów pochodzenia. Ten rozdział przedstawia problemy i szanse związane z emigracją oraz korzyści, jakie te kraje starają się z niej zaczerpnąć.

Różne kraje mają inne tradycje migracyjne. Jak wiadomo z tekstu 3. „Dlaczego ludzie migrują?”, migracja pojawia się, gdy populacja danego kraju gwałtownie wzrasta, kiedy działają czynniki wypychające lub kiedy czynniki przyciągające przeważają nad wyzwaniem związanym z migracją. Poniżej przyjrzymy się czterem rodzajom diaspor, wpływowi emigracji na kraje pochodzenia i oficjalnym strategiom, jakie te ostatnie stosują.

Kraje niezainteresowane emigracją

Czasami emigracja jest stosunkowo mała lub niezauważalna z powodu równoważącej ją imigracji. Zazwyczaj kraje ograniczają się do zapewnienia swoim obywatelom i obywatelkom mieszkającym za granicą obsługi konsularnej obejmującej np. wystawianie nowych dokumentów, głosowanie, udzielanie porad lub wsparcia w razie trudnej sytuacji za granicą.

Nie oznacza to, że w pewnych sytuacjach diaspory nie zyskują na znaczeniu. Na przykład jeszcze do niedawna Zjednoczone Królestwo nie poświęcało uwagi swoim obywatelom i obywatelkom mieszkającym za granicą, ich krajom zamieszkania, a tym bardziej ewentualnym powrotom. Ale kiedy kraj zaczął przygotowywać się do opuszczenia Unii Europejskiej, nagle pojawiła się kwestia prawie miliona Brytyjczyków i Brytyjek spędzających część roku w Hiszpanii i praw, jakie powinny im przysługiwać po brexicie. W tym czasie w krajach członkowskich UE mieszkało ok. 1,2 miliona Brytyjczyków i Brytyjek, w większości emerytów i emerytek. Jednocześnie 3,3 miliona obywateli i obywaterek krajów członkowskich UE mieszkało w Zjednoczonym Królestwie, a 2,1 miliona z nich było aktywnych na brytyjskim rynku pracy, nic więc dziwnego, że temat emigracji nie był poruszany. Tymczasem ma ona wpływ na brytyjską gospodarkę. Wyliczono na przykład, że co roku aż 1,4 miliarda funtów wypływa z kraju w postaci emerytur (wydawanych za granicą) dla Brytyjczyków i Brytyjek.

Kraje emigracyjne o malejącej populacji

W Europie Środkowej i Wschodniej emigracja stanowi bardzo ważny temat, najczęściej w krajach, gdzie dynamika populacji dotarła do punktu, w którym współczynnik urodzeń się obniża. Kiedy ostatnie większe liczebne grupy wiekowe zyskały możliwość swobodnego przemieszczania się po obszarze Unii Europejskiej, populacja niektórych krajów tego regionu zaczęła się kurczyć w zastraszającym tempie.

Na przykład na Litwie w latach 1990–2020 liczba mieszkańców i mieszkanek zmalała o jedną czwartą – z 3,7 do 2,8 miliona. Znaczenie ma też ujemny współczynnik urodzeń wynoszący - 189 tys. osób (mniej osób się rodzi, niż umiera), ale wpływ migracji jest kilkakrotnie większy, bo 710 tys. Niewątpliwie migracja ma też wpływ na współczynnik urodzeń, bo osoby wyjeżdżające z Litwy są najczęściej w wieku, w którym zakłada się rodzinę. Emigracji na podobną skalę doświadczają też np. Rumunia, Chorwacja, Łotwa.

Kraje emigracyjne o malejącej populacji zaczęły szukać sposobów radzenia sobie z tym trendem. Doświadczenie wielu z nich pokazuje, że kampanie zachęcające do powrotów są nieskuteczne – dla osoby zdecydowanej na migrację czynniki przyciągające i wypychające mają dużo większe znaczenie niż kryteria strategiczne, np. stan gospodarki czy jakość życia w obu krajach.

Dlatego kraje opracowują strategie przystosowania do zjawiska emigracji – ważne jest odnowienie kontaktów z osobami za granicą i przekaz, że kraj rodzinny o nich nie zapomni, a jeśli chcą wrócić, mogą to zrobić. Wiele krajów ma w zanadrzu rozwiązania wspierające powracających migrantów i migrantki, np. materiały informacyjne o tym, gdzie i jak szukać odpowiedniej pracy. Dla osoby pracującej wcześniej w dużej metropolii wtopienie się w mniej wyspecjalizowany, wewnętrznie powiązany rynek pracy w dużo mniejszym kraju pochodzenia, gdzie wszyscy się znają, może być trudne i wiązać się z poczuciem obcości. Osobne wyzwanie to znaleźć szkołę dla dzieci i wsparcie na początek edukacji. Możliwe, że w poprzednim kraju zamieszkania dzieci w wieku szkolnym realizowały odmienny program w innym języku. Na przykład w ósmej klasie trudno jest nagle przestawić się z terminologią biologicznej w języku polskim na język norweski. A co z nauką języków obcych? Nowa klasa mogła uczyć się francuskiego od czwartej klasy, a tego języka nie ma w polskim programie nauczania.

Znalezienie lekarza rodzinnego i zmaganie się z biurokracją w urzędach państwowych i lokalnych też może sprawiać kłopoty, gdyż osoby powracające do kraju – podobnie jak imigranci – napotykać na różne przeszkody. Nie należy ignorować wyzwań związanych z nastawieniem społecznym. Dużo mówi się o niechęci wobec imigrantów i imigrantek, ale powracający rodacy i rodaczki często również czują się wyobcowani, a przynajmniej nierozumiani. To dlatego niektóre programy rozwoju relacji transnarodowych i związków z diasporą koncentrują się na społeczeństwie kraju rodzinnego, na przykład wspiera się kampanie medialne, które nie tylko pomagają lepiej zrozumieć życie i wyzwania osób powracających, ale też podkreślają wartość ich wiedzy i doświadczenia.

Podjęte są też próby włączenia osób przebywających za granicą w kulturę i gospodarkę ich kraju rodzinnego, aby mieli wkład w jego rozwój, pełnili rolę promotorów eksportu lub po prostu żyli zgodnie z jego kulturą za granicą. Na przykład wiele krajów zachęca osoby mieszkające za granicą do dyplomacji obywatelskiej i gospodarczej. Rola państwa w tym przypadku polega na kontaktowaniu ze sobą firm nastawionych na ekspansję na nowe rynki i osób znających środowisko prawne i praktyki biznesowe kraju przeznaczenia.

Kraje wspierające emigrację

W różnych krajach na całym świecie sytuacja demograficzna jest zupełnie inna. Przykładem są Filipiny, kraj wyspiarski w Azji Południowo-Wschodniej zamieszkały przez ponad 100 milionów mieszkańców, gdzie jeszcze we wczesnych latach 90. XX wieku na jedną kobietę przypadało średnio czworo dzieci. Filipiny to jeden z krajów, które zachęcają swoich obywateli i obywatelki do wyjazdu za granicę. Istnieje nawet specjalny organ dbający o sprawne i bezpieczne organizowanie emigracji, np. aby migranci i migrantki nie padali ofiarami handlu ludźmi. Organ ten pilnuje też, aby diaspory nie utraciły kontaktu z krajem rodzinnym. Nawet system edukacji na Filipinach bierze pod uwagę możliwość emigracji.

Dla krajów takich jak Filipiny emigracja jest ważna przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, stabilizuje populację. Po drugie, pieniądze przesyłane przez emigrantów stanowią znaczącą pozycję w produkcie krajowym brutto. W większości przypadków są to np. przekazy pieniężne, którymi osoby przebywające za granicą wspierają bliskich, aby poprawić ich standard życia. Środki te wpływają do obrotu w gospodarce krajowej, a to już jest korzystne dla szerszego grona. Przekazy pieniężne od emigrantów i emigrantek stanowią ok. 10% PKB Filipin. Temat wsparcia finansowego omawiamy szczegółowo w rozdziale 9. „Jak migracja wpływa na gospodarkę globalną i lokalną?”.

Niektóre kraje idą krok dalej w maksymalizacji wpływów z diaspor. Na przykład na przełomie wieków Meksyk rozpoczął tzw. program 3+1, który miał motywować rodaków i rodaczki za granicą pragnących wspierać dobrostan rodzinnych miejscowości. Do każdego peso, przesłanego przez emigranta czy emigrantkę, rząd lokalny, stanowy i federalny dopłacał drugie tyle. W ramach tego programu wiele meksykańskich miejscowości rozbudowało np. system kanalizacji, infrastrukturę wodną i energetyczną czy drogi.

Kraje zamieszkałe przez diaspory

Istnieje jeszcze czwarta grupa krajów – takich, do których obecnie nie przybywają migranci/migrantki, ale miało to miejsce w przeszłości. W tych krajach powstały diaspory. Termin ten pochodzi ze starożytnej greki i oznacza „rozproszenie”. Diaspora to historyczna wspólnota narodowa, której przodkowie opuścili rodzinny kraj, ale za granicą nadal tworzyli wspólnotę i zachowali wspólną tożsamość. Jedną z najbardziej rozpoznawalnych diaspor jest diaspora żydowska. Przez długi czas Żydzi byli narodem bez kraju, ale jednoczyła ich religia, kultura i język. Wiele krajów nieświadomie pomogło przetrwać diasporze żydowskiej poprzez prześladowania i tworzenie gett. Istnieją też dużo bardziej rozproszone wspólnoty żyjące poza krajem pochodzenia, na przykład Irlandczycy. Szacuje się, że na świecie około 100 milionów osób ma irlandzkie korzenie, ale tylko 5 milionów mieszka w Irlandii. Ta ogromna wspólnota powstała w XIX i XX wieku, głównie za sprawą potomków Irlandczyków i Irlandek, którzy wyjechali z kraju w poszukiwaniu lepszego życia.

Diaspora to fascynujące zjawisko kulturowe – nie tylko zachowuje język i kulturę kraju pochodzenia, ale też tworzy rodzaj subkultury, która z czasem zaczyna coraz bardziej różnić się językowo i kulturowo od kraju pochodzenia.

W kontekście politycznym diaspora ma przede wszystkim odgrywać rolę przyczółka kraju pochodzenia za granicą, na przykład reprezentując dany kraj, jego język i kulturę poza jego granicami czy wspierając relacje dyplomatyczne. Chyba najbardziej znaną reprezentującą diasporę organizacją lobbującą na świecie jest American Israel Public Affairs Committee (AIPAC, Amerykańsko-Izraelski Komitet Spraw Publicznych), który wielokrotnie blokował decyzje Stanów Zjednoczonych niekorzystne dla Izraela. Również inne organizacje starają się wywierać wpływ na politykę. Na przykład JBANC (Joint Baltic American National Committee), organizacja lobbująca, która reprezentując społeczności krajów bałtyckich w USA, wraz z innymi przedstawicielami diaspory bałtyckiej w dużej mierze przyczyniła się do tego, że Kanada i Stany Zjednoczone nałożyły sankcje na część oligarchów rosyjskich z tzw. listy Magnickiego.

Typowa polityczna rola diaspor jest oczywiście skromniejsza, na przykład wspieranie eksportu kultury lub relacji gospodarczych. Interesujący przykład ponownie dotyczy 100-milionowej diaspory Irlandczyków i Irlandek. W 2012 roku Irlandia rozpoczęła spektakularny projekt turystyczny, [The Gathering](#), w ramach którego osoby o irlandzkich korzeniach są zapraszane na wakacje do Irlandii. 100 milionów ludzi to ogromny rynek!

Z kolei aby chronić tożsamość diaspor oraz utrzymać więź z krajem rodzinnym, bez wątplenia ważne jest podtrzymywanie kontaktu ze społecznością poza granicami kraju – uznanie istnienia diaspor, utrzymanie ciągłości kultury, umożliwienie nauki języka.

W ostatnich dziesięcioleciach diaspor doświadczyły dużych zmian. W przeszłości diaspora pozostawała społecznością do pewnego stopnia oddzieloną od kraju rodzinnego. Dziś zadajemy sobie pytanie, na ile możliwe jest odcięcie się od niego. W epoce społeczeństwa informacyjnego prasa, kultura i znajomi z kraju pochodzenia są dostępni za pomocą jednego kliknięcia. Łatwiej jest też odbywać zagraniczne podróże. Chodzi więc nie tyle o strategie promocji lub wspierania diaspor, lecz bardziej o programy utrzymywania relacji ze społecznościami poza krajem.

Podsumujmy: diaspor to ważne narzędzie miękkiej siły. Oczywiście można się spierać, czy to dobry pomysł, żeby wzmacniać związki z rodakami i rodaczkami, którzy z punktu widzenia kraju przeznaczenia powinni raczej integrować się na poziomie lokalnym.

Transnacionalizm to złożone zjawisko, które można rozwijać z korzyścią dla dobrosąsiedzkich i wzbogacających relacji międzynarodowych oraz integracji społeczności za granicą, jak i w zupełnie odmiennym celu. Wszystko zależy od punktu widzenia.

Tematy do dyskusji:

Wyobraź sobie Polkę/Polaka, który przez ostatnie kilka lat mieszkał za granicą (przyjaciółkę, krewnego, znajomą, a nawet wymyśloną postać). Kim jest ta osoba i czym się zajmuje? Pod jakimi warunkami mogłaby chcieć wrócić do Polski? Jakiej pomocy może potrzebować i kto

może jej udzielić? (Przykładowo: przyjaciele i bliscy, ogół społeczeństwa, państwo, rząd lokalny, organizacje pozarządowe.)

Założmy, że ta Polka/Polak nie może lub nie chce wrócić do Polski. Czy i jak może wspierać Polskę w jej/jego obecnym kraju zamieszkania? (Przykładowo: przysyłać pieniądze, wspierać osoby mieszkające w Polsce swoją wiedzą i umiejętnościami, wspierać polską kulturę lub rozwój polskich firm za granicą, pełnić rolę dyplomaty obywatelskiego.)

Dodatkowa lektura:

Dynamikę europejskiej imigracji i emigracji można śledzić na [KCMD Dynamic Data Hub](#).

Więcej materiałów na stronie internetowej programu: www.globalna.ceo.org.pl

Materiał powstał w 2021 roku ramach przedsięwzięcia „I am European: Historie i fakty o migracjach na XXI wiek” realizowanego przez Centrum Edukacji Obywatelskiej. Tłumaczenie z języka angielskiego na język polski zostało przygotowane w 2022 r. w ramach projektu „Globalna szkoła. Razem o migracjach”, będącego częścią przedsięwzięcia. Projekty współfinansowane są ze środków Unii Europejskiej oraz w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP. Treść wyraża wyłącznie poglądy autorów/autorek i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP ani Unii Europejskiej. www.gov.pl/polskapomoc

„I am European. Historie i fakty o migracjach na XXI wiek” jest częścią programu DEAR (The European Commission's Development Education and Awareness Raising Programme), który wspiera projekty angażujące społeczeństwo Unii Europejskiej w globalne zagadnienia rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego. Poprzez finansowanie programów takich jak „I am European. Historie i fakty o migracjach na XXI wiek ” DEAR promuje uniwersalne wartości, m.in. wolność, demokrację, praworządność oraz umożliwia obywatelom i obywatelkom Europy włączenie się w globalny rozwój. Program DEAR finansuje około 30 programów w krajach członkowskich UE. Projekty te przyczyniają się do zwiększenia zrozumienia i zaangażowania Europejki i Europejczyków w kreowanie pozytywnych zmiany społecznych zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym. Działania DEAR wspierają również pracę UE na rzecz realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju.

Wydawca:
Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej
ul. Noakowskiego 10, 00-666 Warszawa
www.ceo.org.pl
Warszawa 2022

Autorka: Mari-Liis Jakobson
Tłumaczenie: Anna Wojtych
Redakcja językowa: Magdalena Bogdańska-Maciak

Materiał jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej. Tłumaczenie powstało w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2022. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji i posiadaczach praw.

